

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК [342.9+346.9]:347.943(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/59>

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ СВІДКА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСАХ

FEATURES OF THE INSTITUTE OF WITNESS IN ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC PROCESSES

Боднарчук І.О., викладач кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Станом на сьогоднішній день нормативно-правові акти, що регулюють процедуру розгляду публічно-правових та господарських спорів, визначають, що покази свідка є належним та допустимим доказом при розгляді судової справи по суті спору, але при цьому відносяться критично до їх змісту та оцінки через правові позиції Верховного Суду.

Поява Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII, значно вплинула на судові процеси, і внесла свої корективи, зокрема щодо інституту доказування в адміністративному та господарському судочинстві, закріпивши покази свідка одним із підтвердження фактичних даних по суті конфлікту. Вказані зміни потягли за собою досить бурхливу реакцію та поступово ставали предметом багатьох дискусій. На сьогоднішній день, дана тема становить неабиякий науковий та практичний інтерес з огляду на її важливість та значимість для судового процесу.

Отже, в нашому дослідженні будемо звертати увагу на сутність та особливості інституту свідка в господарському та адміністративному судочинстві, а також на доцільність і значимість показів свідка для вирішення спору по суті, врахувавши недоліки та позитивні моменти цих свідчень задля формування напрямів вдосконалення інституту свідка в господарському та адміністративному процесах.

Так, зробимо акцент на суттєві протиріччя судової практики під час оцінки показів свідків як засобів доказування окремих фактів в господарському та адміністративному судочинстві, що матиме позитивний досвід для правозастосовної практики, оскільки впровадження інституту показів свідків може бути вкрай важливим для встановлення істини в кожній конкретній судовій справі.

Ключові слова: адміністративне судочинство, господарський процес, показання свідків, оцінка доказів, встановлення істини.

As of today, the legal acts governing the procedure for consideration of public law and commercial disputes stipulate that witness testimony is proper and admissible evidence in a court case on the merits of the dispute, but are critical of their content and evaluation due to the legal positions of the Supreme Court.

The Law of Ukraine "On Amendments to the Commercial Procedure Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and Other Legislative Acts" No. 2147-VIII dated 03.10.2017 has significantly affected the judicial proceedings and made adjustments, in particular, to the institute of proof in administrative and commercial proceedings, by establishing witness testimony as one of the ways to confirm the facts on the merits of the conflict. These changes caused quite a stormy reaction and gradually became the subject of many discussions. Today, this topic is of great scientific and practical interest given its importance and relevance to the judicial process.

Therefore, in our study we will focus on the essence and peculiarities of the witness institute in commercial and administrative proceedings, as well as on the expediency and significance of witness testimony for resolving a dispute on the merits, taking into account the shortcomings and positive aspects of this testimony in order to formulate directions for improving the witness institute in commercial and administrative proceedings.

Thus, we will emphasize the significant contradictions in judicial practice when assessing witness testimony as a means of proving certain facts in commercial and administrative proceedings, which will have a positive impact on law enforcement practice, since the introduction of the institute of witness testimony can be extremely important for establishing the truth in each particular court case.

Key words: administrative proceedings, commercial proceedings, witness testimony, evidence assessment, establishment of the truth.

Вступ. Завданням господарського та адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності та спорів публічно-правових відносин відповідно. Все це здійснюється з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних, юридичних осіб та держави в цілому.

При належному та дієвому вирішенні судового спору важливе місце посідає дослідження доказів, які містять інформацію щодо обставин даного спору. Так, у 2017 році процесуальне законодавство зазнало певних кардинальних змін і ці зміни стосувалися зокрема інституту доказування та доказів у господарському процесі.

З набуттям чинності Кодексу адміністративного судочинства України у структурі юридичного доказування вио-

кремилась важлива його частина – доказування у справах адміністративного судочинства. Поява такого окремого виду доказування обумовлена, по-перше, специфікою предмету доказування, а по-друге, появою нових прийомів, методів та заходів доведення істини.

Отже, такі новели вимагають ґрунтовного аналізу, розроблення комплексних засобів з метою вдосконалення законодавства в цій галузі й реалізації їх положень на практиці для подальшого посилення гарантій захисту прав і свобод громадян в Україні, а також покращення системи засобів забезпечення законності в державному і корпоративному управлінні.

Різні аспекти доказів і доказування досліджувались у теорії права, в цивільному, кримінальному, адміністративному й господарському процесах такими потужними

вченими, як В. С. Анохін, Д. Н. Бахрах, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Л. Р. Біла-Тіунова, Є. Ф. Демський, Є. В. Додін, С. В. Ківалов, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк О. В. Кузьменко, Р. С. Мельник, Ю. С. Педько, В. Г. Перепелюк, Н. Г. Саліщева, А. О. Селіванов, Ю. О. Тихомиров, М. М. Тищенко, О. Б. Червякова та інші.

Метою нашого дослідження є опрацювання теоретичних та практичних аспектів застосування інституту показів свідків при вирішенні публічно-правових та господарських спорів для подальшої наукової розробки процесів оптимізації процесу доказування в сучасній правозастосовній практиці.

Виклад основного матеріалу. Взагалі в правовій науці визначено, що докази складають серцевину процесуального законодавства, оскільки саме за допомогою цієї системи заінтересовані особи мають об'єктивну можливість довести свої вимоги чи заперечення, а суд – встановити істину у справі.

У той же час реалізація інституту доказування в кримінальному, цивільному, адміністративному і господарському процесах знаходиться під впливом принципів та особливостей, які мають вказані галузі права. Особливості його також обумовлені предметом та методом правового регулювання у цих галузях права та являють собою особливості юридичного режиму.

Так, зокрема, новелою Господарського процесуального кодексу України [1] з 2017 року є введення такого засобу доказування, як показання свідків у господарському судочинстві. Вказані зміни потягли за собою досить бурхливу реакцію та поступово ставали предметом багатьох дискусій. На сьогоднішній день, дана тема становить неабиякий науковий та практичний інтерес з огляду на її важливість та значимість для судового процесу.

Логічним є те, що будь-які нововведення призводять до певних наслідків, які можуть мати як позитивний, так і негативний відтінок, а тому це є приводом для багатьох досліджень. В нових редакціях процесуальних кодексів України детально визначається порядок виклику свідка для надання ним показань, передбачаються наслідки неявки свідка в судові засідання.

Окрім того, законом регламентується процедура допиту свідків, використання ним письмових записів. Утім, актуальним залишається здійснення аналізу сформованої судової практики по вказаним новелам, що допоможе з'ясувати порядок реалізації закріплених процесуальних положень; виявити проблемні питання реалізації положень законодавства та на їх підставі формувати рекомендації стосовно вдосконалення певного інституту.

При формуванні дефініції свідка, законодавець враховує дві важливі ознаки для цієї особи, що дозволяють відмежувати його процесуальний статус від статусу інших учасників судочинства. З одного боку, це обізнаність особи про обставини справи, з іншого – особа повинна бути викликана для дачі показань у якості свідка. Отже, можемо подати вже сформоване поняття «свідок – це особа, яка має інформацію, сприйняту ним особисто, безпосередньо чи опосередковано, про обставини, що мають значення для розслідування і вирішення справи» [3].

Хоча із підписанням Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в 2017 році з'явився інститут свідка та визначено його правовий статус ГПК України, проте навіть зараз продовжують виникати не мало запитань, оскільки він має значні відмінності із іншими процесами.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 66 ГПК України, свідком може бути будь-яка дієздатна фізична особа, якій відомі які-небудь обставини, що стосуються справи [1]. Варто зауважити, що до появи інституту свідка, як такого, в господарському процесі, та самої ст. 66 в тій редакції, що

є на сьогодні, все ж таки існував певний порядок допиту інших осіб, свідчення яких можуть мати значення при розгляді справи. Мова йде про ст. 30 ГПК України в редакції до 15.12.2017 року, яка передбачала залучення до процесу посадових осіб та інших працівників підприємств, установ, організацій, державних та інших органів коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи. Також важливо, що дані особи мали можливість знайомитися з матеріалами справи, надавали власні пояснення, і навіть докази, крім того брали участь в огляді та дослідженні доказів. По факту, вказані особи виступали в якості свідків, і якщо порівнювати їх правовий статус та статус свідка наразі, то виникає багато запитань, стосовно правового статусу та порядку виклику свідків на сьогодні. Однак із позитивних змін, однозначно є те, що може бути допитана будь-яка дієздатна особа.

Проте, деякі науковці все ж таки переконані, що інститут свідків сприяє затягуванню судового процесу. Тоді як, господарський процес побудований здебільшого на документальному засвідченні фактів. При запровадженні інституту свідка, в першу чергу звертали увагу на досвід зарубіжних країн, та створили нову модель. Ця модель передбачає, що свідком може бути будь-яка особа, котрій відомі обставини, що є вагомими по справі, котра розглядається в господарському провадженні. Таке визначення означає, що господарський процес погоджується приймати покази свідків, якщо судом було вже використано всі інші варіанти доказування окремих фактів. Таким чином, сам судовий процес суттєво лібералізується [7].

Повертаючись до адміністративного процесу, ст. 65 КАС України встановлено наступне: «як свідок в адміністративній справі судом може бути викликана будь-яка особа, якій відомі обставини, що належить з'ясувати у справі» [4].

Поняття свідка як учасника адміністративно-деліктного провадження частково визначено у ст. 272 КУпАП, а саме: «свідок – це будь-яка особа, якій відомі які-небудь обставини, що підлягають встановленню по даній справі» [5].

Таким чином, саме поняття свідка, викладено відносно однаково в обох законодавствах, однак правовий статус свідка, дещо відрізняється. Правовий статус свідка визначається його правами та обов'язками, а аналізуючи господарський та адміністративний процес, слід зауважити що, в обох передбачається наступне: «право свідка давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє, користуватися письмовими записами, відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом, а також на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду» [6].

Також обидва судочинства вказують, що: «свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини» [1]. Крім цього, передбачена також можливість участі свідка в режимі відеоконференції. Навіть більше, відповідно до ГПК України та КАС України: «заперечення інших учасників не має значення, якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин».

Таким чином, зважаючи на військовий стан, запроваджений 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введений воєнний стан в Україні, який продовжується і на сьогоднішній день, та наявність досвіду пандемії, таке право для свідка є дуже актуальним та допомагає запобігти зайвому нараженню на небезпеку його здоров'я та життя і мінімізувати певні ризики.

Проте не дивлячись на таку схожість визнання свідка у процесах, є певна різниця у правовому статусі свідка за ГПК України та КАС України. Зокрема це порядок виклику свідка, можливість ґрунтування свідчень на

повідомленнях інших осіб. Процесуальний статус свідка та його роль у провадженні у справах про адміністративні правопорушення обумовлюється тим, що він залучається до участі у справі з метою повідомлення посадовій особі юрисдикційного органу відомих йому фактів стосовно конкретного адміністративного правопорушення [9].

Отже, хоча правовий статус свідка і визначається нормами господарського та адміністративного процесу, все рівно він потребує подальшого більш детального дослідження та законодавчого регулювання, що значно покращить якість розгляду справ та буде сприяти укріпленню законності. В ході написання даної роботи, було досліджено та проаналізовано проблематику правового статусу свідка, зокрема порядку виклику, про що йдеться в другому розділі. Звісно потрібно зважати на обсяг кодексу, і для того, щоб він міг надійно регулювати відносини, він не має мати занадто великий обсяг, має бути лаконічним і доступним.

У господарському та адміністративному процесах вже досить широко використовуються показання свідків, і за цей час можна зробити висновок про те, як же працює ця система і чи потрібна вона взагалі.

Так, досі дискусійним питанням залишається запровадження інституту свідка саме в господарському процесі. На думку П. Лютікова і К. Краснова, практика господарського судочинства визначила потребу у розширенні засобів доказування за допомогою показань свідка, вони наголошували на тому, що «саме такі свідчення в окремих випадках можуть сприяти встановленню об'єктивної істини в справі та забезпечити повноту і всебічність її розгляду» [7].

Іншої думки О. Байдерін та А. Селютін, вони стверджують, що встановлення такої процесуальної фігури, як свідок є недоречним, обґрунтовуючи наступним: «фактично відсутні справи, рішення в яких могло б бути змінене лише через наявність показань цих осіб, водночас як їхнє залучення є передумовою для затягування розгляду справи» [8]. Проте саме оперативність вважається визитівкою господарського процесу.

Дійсно, з одного боку, є побоювання, що введення у господарський процес інституту показань свідків може призвести до затягування розгляду справи. Нагомість, з другого боку, в корпоративних спорах сторонам було б доцільно використовувати такий засіб доказування, а тому неправильним буде позбавляти їх такої можливості. На думку Веремко В.Г., передусім слід брати до уваги не те, який суд розглядає справи, а те, чи можуть певні обставини підтверджуватися показаннями свідка [10].

Водночас постає важливе питання стосовно доцільності такого обмеження права подання доказів та його співвідношення із головним завданням господарського судочинства щодо ефективного захисту порушених прав, яке майже неможливо досягти без повного, всебічного та об'єктивного судового розгляду.

Аналізуючи плюси та мінуси цього інституту, можна зробити висновок, що такий засіб доказування у господарському процесі, як показання свідків, беззаперечно має право на існування. Для цього необхідно провести певну роботу, зокрема законодавчу, та врегулювати належним чином ті питання, які викликають протиріччя, або взагалі залишились поза полем регулювання. Крім цього, з введенням дієвих механізмів для недопущення затягування розгляду справи, такі показання матимуть лише позитивний характер.

Втілення в життя інституту свідків є прогресивним нововведенням судової реформи. Проте, неврегульованість та нечітке формування даної норми іноді може призвести до неефективного судового врегулювання господарських спорів та порушення прав сторін.

Що стосується адміністративного процесу, то тут показання свідка врегульовано належним чином на зако-

нодавчому рівні, і такий засіб доказування дійсно має важливе значення для розгляду справи, встановлення певних обставин та прийняття справедливого рішення. Так, вказаний інститут забезпечує повноту доказів і розширює перелік існуючих засобів доказування у адміністративному процесі. Проте, використання показань свідка все ж таки треба розглядати, як субсидіарне джерело доказів, що надає змогу, з одного боку, використовувати показання свідка у разі недостатності інших засобів доказування, а з другого – не брати їх до уваги як докази у разі наявності інших, належних доказів для підтвердження тих чи інших обставин, що мають значення для справи.

Варто звернути увагу, що в адміністративних справах показання свідків, як засіб доказування, використовуються значно рідше ніж, наприклад, у цивільному. Це викликано тим, що спори мають публічно-правий характер. Проте, це не робить менш значущим такий засіб доказування, навпаки це лише плюс, що існує певна варіативність у цьому питанні, що дозволить повно і всебічно розглянути справу і прийняти вірне справедливе рішення.

Так, відповідно до ст. 91 КАС України, «показаннями свідка є повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи» [4]. З цього випливає, що свідком може бути будь-яка особа, оскільки у вказаній нормі не встановлено жодних обмежень для особи свідка. Проте, в той же час, кодекс містить перелік осіб, які не можуть бути допитані в якості свідка.

Стаття 66 КАС України вказує на те, що «не можуть бути допитані як свідки: 1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; 2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості; 3) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 4) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, яка стала відома судді під час врегулювання спору за його участю; 5) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди» [4].

Також вважаємо доцільним висвітлити позицію, що «зміст показань свідка – це сукупність фактичних даних, що можуть підтвердити позовні вимоги або заперечення проти позову чи спростувати їх, а також мають процесуальне значення» [13].

Кодекс адміністративного судочинства України чітко регулює процес отримання таких показань, зокрема ст. 212 містить порядок допиту свідка. Разом із цим передбачено багато моментів, які дозволяють уникнути змов, недостовірності та інших будь-яких махінацій в показаннях свідків. Так, вжито заходів щодо того, щоб особи, яких допитали, не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав. Свідок має давати показання усно, і лише у випадку наявності даних, які потребують точності (наприклад цифри, розрахунки, дати), він може користуватись письмовими записами. Також, існує одночасний допит свідків, що дозволяє встановити причини розбіжності в їх показаннях та передбачено повторний допит.

Тобто, зважаючи на такий чіткий процес, законодавець потурбувався про те, щоб показання свідків були чесними та повними. Тож очевидно, що як засіб доказування вони мають важливе значення.

Виходячи із процедури допиту свідків, слід зауважити що їх показання поділяються на загальні (це дані про саму

особу свідка, та його відносини із сторонами, відношення до справи) та спеціальні (це вже ті дані, факти які підлягають встановленню, і які особа може підтвердити або навпаки спростувати).

Що стосується самих показань, то тут також існує певна особливість, оскільки такий доказ, на відміну, від письмових документів, викликає іноді багато сумнівів щодо його достовірності та точності. Зараз мова йде не про ту ситуацію, за якої особа дає неправдиві свідчення, (оскільки тут законодавець передбачив гарний механізм протидії, у вигляді відповідальності). Річ в тім, що іноді особа може занадто суб'єктивно сприймати ті чи інші явища. Як наслідок, вона дає свідчення не про відомі їй обставини, а ділиться своїми судженнями про ці ж обставини. Проте, в такому випадку, суд має належно дослідити такі показання, і відокремити емоційний вираз та фактичні дані, що мають значення для справи.

До особливостей показань свідків також, можна віднести те, що свідки володіють інформаційними даними про факти, які підлягають встановленню; за джерелом отримання – це особистий вид доказу, тому що сприймається фізичною особою; інформація знаходиться у свідомості суб'єкта пізнання; «інформація сприймалася суб'єктом двома шляхами – безпосередньо та опосередковано; незмінність свідка (навіть у випадку сприйняття інформації не одним свідком)» [13]; не виключається можливість висловлення суджень свідка; порядок надання показань починається із проголошення присяги; показання надаються у формі вільної розповіді відсутність інтересу у результатах розгляду справи.

Варто зауважити, що у ситуації надання свідком пояснень у письмовому вигляді, щодо обставин справи, такі пояснення будуть додані до справи в якості письмових доказів. Таким чином, показання свідка в адміністративному процесі мають все ж таки вагоме значення. Позитивним є те, що законодавець передбачив можливість в першу чергу допиту таких осіб, оскільки усні показання легше сприймаються і спрощують процес їх отримання. Крім цього, чітко врегульовано порядок та спосіб їх одержання,

відповідальність. Законодавець визначив, що беруться до уваги і показання, які отримані на повідомленнях інших осіб, проте ці особи повинні бути також допитані.

Що стосується господарського процесу, то запровадження інституту показань свідків в цілому є ефективним засобом доказування, який сприяє прийняттю об'єктивного та неупередженого рішення у справі. Однак, все ж таки, не варто виключати можливість зловживання правами з боку учасників процесу, для цього необхідно попрацювати над правовими механізмами, які будуть в першу чергу виконувати функцію стримування, а у випадку наявного зловживання правами – функцію швидкого реагування та подолання проблеми.

Висновок. Отже, в результаті нашого дослідження ми дійшли висновку про те, що інститут показань свідка в системі доказування є базовим сегментом для розгляду і вирішення публічно-правових та господарських спорів. Ми дослідили, що важливим доказом в адміністративному та господарському судочинстві є інформація, на підставі якої особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують або спростовують позовні вимоги, а суд установлює наявність або відсутність даних про факти, обставини, дії або події, що мають значення для правильного вирішення справи.

Отже, ми можемо виокремити показання свідків серед інших засобів доказування, до кола яких входять пояснення сторін, третіх осіб, їх представників, письмові, речові докази, висновки експерта і спеціаліста тощо. Так, такий засіб доказування може бути належним чином досліджений і оцінений в судовому процесі виключно за допомогою матеріальної форми вираження особистих тверджень та/або заперечень свідків про відомі йому обставини, значимі для справи, для вирішення конфлікту.

Таким чином, можемо зробити висновок про доцільність впровадження інституту показань свідків в господарському та адміністративному процесі України, оскільки аналіз судової практики свідчить про актуальність надання таких доказів для вирішення спору, але при цьому не забуваючи про встановлення процесуальних обмежень для запобігання зловживання процесуальними правами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський процесуальний кодекс України. Закон України № 1798-XII від 06.11.1991 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12>
2. Бахуринський В. С. Правовий статус свідків у господарському процесі. Протокол. 2017. URL: https://protocol.ua/ru/pravoviy_status_svidkiv_u_gospodarskomu_protsesi/
3. Будурова Г.М. Що принесе в господарський процес новий ГПК: думки науковців та практиків. URL: https://zib.com.ua/ua/123269-scho_privnese_v_gospodarskiy_proces_noviy_gpk_dumki_naukovci.html
4. Духовна О. Свідок як новий учасник господарського процесу. ЛІГА. ЗАКОН. 2018. URL: <https://bit.ly/3pccyWw>
5. Кодекс адміністративного судочинства України. Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон України від 07.12.1984 № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
7. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Лютіков П.С., Краснова К.В. Показання свідка в господарському процесі: Вкотре про необхідність оновлення засобів доказування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. № 34. С. 148-152. URL: https://otherreferats.allbest.ru/law/00821029_0.html
9. Маноїленко К.С. Новий ГПК не говорить, як суд повинен установлювати достовірність названого свідком джерела. Закон і Бізнес. 2017. URL: <https://bit.ly/3EdEShC>
10. Мелех Л. В. Правова характеристика інституту доказів і доказування закордонних країн. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 1. С. 252-261. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7658/1/Vlduvs_2016_1_28.pdf
11. Роїк О. Показання свідка як доказ у господарському процесі. Юрист&Закон.2017. URL: <https://bit.ly/3xlJlLD>
12. Стефанів Т. У чому полягають переваги та ризики запровадження інституту свідка в господарському процесі. Закон і Бізнес. 2017. URL: <https://bit.ly/3pfTtCV>
13. Колеснікова М.В. Докази та доказування в адміністративному судочинстві. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» с.378-383 URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/63.pdf>
14. Авраменко О. В. Докази і доказування в адміністративному судочинстві України в умовах реформування системи правосуддя. Київ.2020 URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U101920>